

Leon Cienkowski (1822–1887) – współtwórca szczepionki przeciwko wąglikowi na terenach Europy Wschodniej

Lubow Żwanko¹, Dmytro Kibkało², Jarosław Sobolewski³

z Centrum Muzealnego Państwowego Uniwersytetu Biotechnologicznego w Charkowie¹, Zakładu Chorób Wewnętrznych i Diagnostyki Klinicznej Zwierząt Wydziału Medycyny Weterynaryjnej Państwowego Uniwersytetu Biotechnologicznego w Charkowie² oraz Katedry Ochrony Zdrowia Publicznego i Dobrostanu Zwierząt Instytutu Medycyny Weterynaryjnej, Wydziału Nauk Biologicznych i Weterynaryjnych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu³

Znany historyk medycyny weterynaryjnej, płk. dr Konrad Millak, scharakteryzował Leona Cienkowskiego w taki sposób:

Specjalną kartę w historii polskiego wkładu do rosyjskiej nauki weterynaryjnej zapisał słynny botanik-protystolog Leon Cienkowski. Pomimo jego ogromnych zasług dla nauki o istotach stojących na pograniczu świata roślinnego i zwierzęcego, postać tego znakomitego uczonego zasnuwa jakby lekki cień niepamięci; można nawet zaryzykować twierdzenie, że nazwisko to jest może najczęściej powtarzane i otoczone zasłużonym uznaniem właśnie w środowisku weterynaryjnym (1).

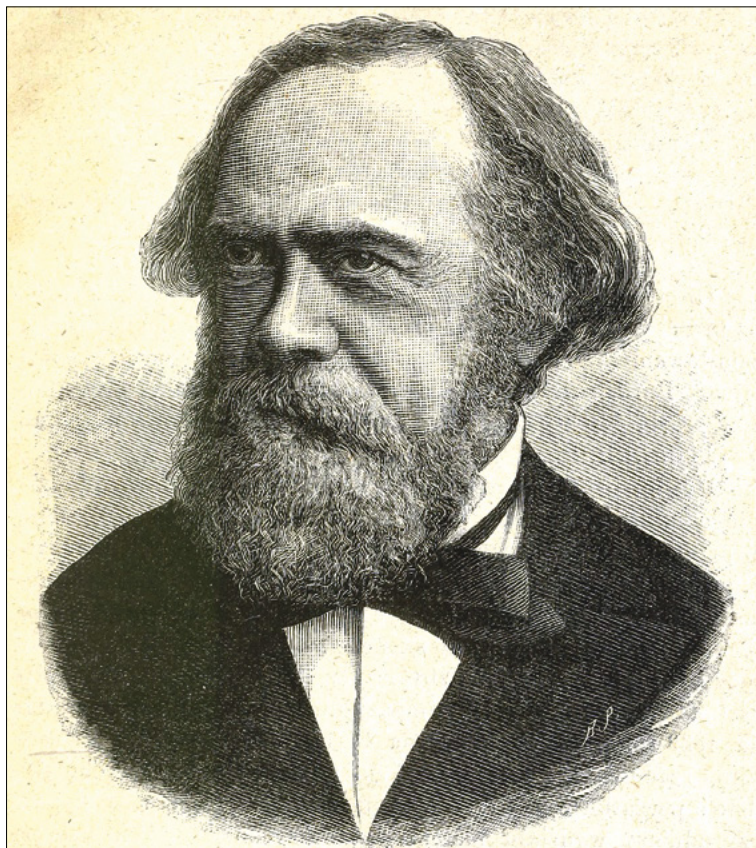
Słowa te nie straciły swojej aktualności, chociaż napisane były niemal 70 lat temu. Zeszłoroczny jubileusz wybitnego uczonego Leona Cienkowskiego (1822–1887) – 200-lecie jego urodzin przeszedł niemal bez echa w polskim środowisku weterynaryjnym, być może dlatego, że swoje dokonania naukowe realizował z dala od ojczyzny. Warto jednak przypomnieć sylwetkę tego wybitnego naukowca, którego wkład w rozwój nauk weterynaryjnych i biologicznych jest niepodważalny.

Leon Cienkowski (1822-1887) – co-inventor of the anthrax vaccine in Eastern Europe

Żwanko L.¹, Kibkało D.¹, Sobolewski J.², State Biotechnological University in Kharkiv¹, Department of Internal Diseases and Clinical Animal Diagnostics, Faculty of Veterinary Medicine, State Biotechnological University in Kharkiv², Department of Public Health Protection and Animal Welfare, Institute of Veterinary Medicine, Faculty of Biology and Veterinary Sciences, Nicolaus Copernicus University in Toruń³

Leon Cienkowski is best known as the co-author of the anthrax vaccine in Russian Empire. He prepared his vaccine of Louis Pasteur. Leon Cienkowski was one of the most important biologists of the 19th century who made the „lowest organisms”, namely bacteria, slime molds, algae, the object of his large-scale scientific research. He was an honorary professor at Russian universities and a member of many scientific societies. The following periods of the scientist's activity can be distinguished: “Warsaw” (until 1839, then several short stays); “St. Petersburg” (1839-1847, 1854-1859); “Yaroslavl” (1850-1854); “foreign” (1860-1865); “Odessa” (1865-1871); “Kharkov” (1872-1887). Leon Cienkowski research on anthrax vaccine in 1885, became the first such experiments in Eastern Europe, leading to the practical use of developed this product. The vaccine developed at the Kharkov Veterinary Institute, was widely used in sheep, and after Cienkovsky's death in 1887, its usefulness for in horses and cattle was proven.

Keywords: Leon Cienkowski, Kharkov Veterinary Institute, anthrax vaccine.

Leon Cienkowski

Leon Cienkowski znany jest przede wszystkim jako współtwórca szczepionki przeciw wąglikowi. Teren Europy Wschodniej właśnie jemu zawdzięcza ten preparat, który przygotowany był niezależnie od Ludwika Pasteura (1822–1895). Leon Cienkowski i Ludwik Pasteur dokonali swoich odkryć niemal jednocześnie, niezależnie od siebie.

Szczepionka przeciw wąglikowi Pasteura i szczepionka Cienkowskiego były pierwszymi preparatami bakteryjnymi w historii nauki, które wyznaczyły nową erę w medycynie i weterynarii (2).

Nasuwa się pytanie, dlaczego, mimo swoich zasług, Cienkowski pozostaje nieznanym szerszemu kręgowi odbiorców? Zasadniczą przyczyną był fakt pracy z dala od ojczyzny, która była rozdarta zabarami. Dlatego warto przywrócić historyczną sprawiedliwość oraz podkreślić, że Leon Cienkowski to wybitny Polak, światowej sławy uczonego, mikrobiolog, botanik, bakteriolog, podróżnik, uczonego teoretyk i praktyk, a także utalentowany dydaktyk. Zajmuje on czołowe miejsce w gronie polskich naukowców działających w okresie zaborów dla chwały nieistniejącej na mapach świata ojczyzny. Był jednym z najważniejszych biologów XIX wieku, który przedmiotem swoich badań naukowych prowadzonych na szeroką skalę uczynił „najniższe ustroje”, a mianowicie bakterie, śluzowce, glony (3). Był on profesorem honorowym prawie wszystkich uniwersytetów rosyjskich, wielu towarzystw przyrodniczych, członkiem korespondentem Akademii Nauk w Sankt

Petersburgu i Niemieckiego Towarzystwa Botaników oraz członkiem honorowym Królewskiego Towarzystwa Mikrobiologów w Londynie. Za pośrednictwem swoich przyjaciół, Jerzego Aleksandrowicza i Tytusa Chałubińskiego, utrzymywał stały kontakt z polskim środowiskiem naukowym (4).

Uczony odkrył 43 nowe gatunki mikroorganizmów, których wykaz ułożył jego uczeń, biolog August Wrześniowski. Dokonał on wyczerpującej analizy badawczych odkryć naukowych, jednocześnie zwracając uwagę na skromność uczonego. Odnoteował to w następujący sposób:

Cienkowski nigdy nie ubiegał się za uwiecznieniem swego nazwiska drogą opisywania nowych form, lecz badając rozwój rozmaitych niższych organizmów, napotkał niemało istot poprzednio nieznanych, którym musiał nadać nazwy i oznaczyć charakterystyczne ich znamiona (5).

Dzięki tytanicznej pracy Leona Cienkowskiego można uznać za współtwórcę mikrobiologii nie tylko na terenie Imperium Rosyjskiego, ale także Europy Wschodniej. Wśród kierunków badań znaczące miejsce zajmowały problemy mikrobiologii medycznej i weterynaryjnej, a zwłaszcza opracowania biopreparatów, w tym szczególnie szczepionki przeciwko wąglikowi – tzw. żywej szczepionki Cienkowskiego (6). Genezą pracy nad tym preparatem była odmowa pomocy przez Pasteura w jego przygotowaniu. Wówczas to nasz bohater rozpoczął samodzielnie eksperymenty naukowe mające na celu opracowanie metody otrzymywania biopreparatu. Można stwierdzić, że Leon Cienkowski równoległe z Ludwikiem Pasteurem torowali drogę przysługującym badaczom mikrobiologii. Warto jednak pamiętać o tym, że Cienkowski prowadził działalność naukową w bardzo trudnych warunkach materialnych. Nie pomagał mu w tym fakt niemożności podjęcia pracy w Warszawie, problemy finansowe z utrzymaniem rodziny, trudne relacje z żoną. Dopiero w charkowskim okresie życia w murach Charkowskiego Instytutu Weterynaryjnego, udało mu się zrealizować w praktyce swoje cele naukowe.

Drogi życiowa i naukowa Leona Cienkowskiego były związane m.in. z Warszawą, Sankt Petersburgiem, Jarosławem, Paryżem, Berlinem, Dreznem, Niceą, Wiesbaden, Odessą, Charkowem, Lipskiem czy miejscowościami w Egipcie i Sudanie. Jednak przez całe życie nazywał siebie w listach „warszawiakiem”. Marzył o Warszawie, o tym, że po latach wróci do domu i zacznie pracę w Szkole Głównej Warszawskiej.

Warszawa zawsze stoi przed moimi oczami jak azyl na dalekim widnokręgu, lecz tracę nadzieję kiedykolwiek do niego dołączyć

– pisał w jednym z listów. Niestety, władze Imperium Rosyjskiego po klęsce powstania styczniowego z jeszcze większą agresywnością czyniły wszystko, żeby Polacy nie mogli być zatrudnieni nawet na zrusyfikowanych uczelniach Królestwa Polskiego (3).

Biorąc pod uwagę powyższe, jego życie związane było z wieloma miejscami i dlatego można wyróżnić następujące okresy działalności uczonego: warszawski (do 1839, później kilka krótkotrwałych pobytów); petersburski (1839–1847, 1854–1859); jarosławski (1850–1854); zagraniczny (1860–1865); odeski (1865–1871) i charkowski (1872–1887). W tym ostatnim znalazł nie tylko przyjazne środowisko naukowe, ale także wsparcie finansowe ze strony miejscowego ziemiaństwa, co z kolei pomogło mu osiągnąć nareszcie pogodę ducha i spokój wewnętrzny i zaangażować się aktywnie w działalność społeczną, naukowo-dydaktyczną na Imperatorskim Uniwersytecie i w Instytucie Weterynaryjnym oraz prowadzić badania naukowe, w tym te nad utrzymaniem szczepionki przeciw wąglikowej, które miały na celu zwalczanie jednego z bardziej palących problemów zdrowotnych wśród zwierząt Imperium Rosyjskiego – wąglika (7).

Leon Cienkowski zaangażował się tym samym w rozwiązanie niezwykle trudnego zadania naukowego, gdyż wąglik był (i jest) jedną z najgroźniejszych chorób zakaźnych zwierząt i ludzi. Uczony słusznie przypuszczał, iż głównym sposobem zapobiegania chorobie mogą być szczepienia (8).

Pierwszą osobą w Europie Zachodniej, która podjęła się opracowania szczepionki przeciwko wąglikowi, był francuski naukowiec Ludwik Pasteur. W 1881 r. opracował metodę otrzymywania szczepionki (9). Wynikami jego prac zainteresowało się rosyjskie Cesarskie Wolne Towarzystwo Ekonomiczne, ponieważ wąglik spowodował wielkie szkody w hodowli bydła na terenie Imperium Rosyjskiego. Już w roku 1882 r. wysłano do Francji właśnie Leona Cienkowskiego, który miał zapoznać się z badaniami francuskiego uczonego. W tym miejscu należy odnotować, że wyjazd do Paryża w drugiej połowie lutego 1882 r. dla Leona Cienkowskiego był związany z wieloma problemami, ale mimo tego dotarł do stolicy Francji i oczekiwał spotkania z Ludwikiem Pasteurem. W tym miejscu odajmy głos uczonemu. W liście datowanym na luty 1882 r. do Jerzego Aleksandrowicza pisze (4):

Kochany Żorzu!

Chyba że nie będę mógł korzystać z twego przyjacielskiego zaproszenia i rozumie się, że wątpić nie możesz, jak mi się chciało zobaczyć się ze starym i wiernym przyjacielem.

Ale okoliczności tak się złożyły, że nie można, powinienem był już 1 lutego ruszyć w drogę, a tym czasem, dziś siedzę w Piterze. Z Charkowa nie mogłem się wydostać, gdyż żuczkowy zjazd¹ za kark mnie trzymał. Nie można było także nie wstąpić do Jarosławia i zobaczyć się z dziećmi. Tu zaś w kilka dni trudno zatławić wszystko co trzeba. Popędzę więc prostą drogą do Berlina, tam posiedzę ze dwa tygodnie, potem do Pragi, a w końcu, strawiwszy wszystko co ugotowali Niemcy w kwestii patogenicznych bakterii, stanę przed samym Pasteurem. Interes mój, to jest

poruczenie, jakie mi da, bardzo mi do smaku przypada. Miałem nadzieję, że wróciwszy zajmę się fabrykacją wakcyny antraxa, a może i innych pięknych epidemij; tymczasem dowiaduję się, że coś aż sześciu jednocześnie ze mną do Paustera zdąży, a przynajmniej z tuzin już od niego wróciło. Cały więc interes wpada Bóg wie w czyje ręce. W każdym razie, kontent jestem, że się wyrwę na parę miesiące i zaczerpnę świeżego powietrza. Z powrotem, kochany Jerzy, uściskamy się, jeśli dożyjemy, a często trzeba mieć to na względzie, gdyż chyba nie dużo nam się należy. Ucałuj swoją czeladkę kochany Żorzu i nie zapominaj o starym przyjacielem.

L. Cienkowski

Niestety wizyta u Pasteura nie przyniosła spodziewanych efektów. Francuski uczony nie przekazał Cienkowskiemu metodyki pozyskiwania szczepionki. August Wrześniowski w następujący sposób opisuje tą sytuację:

Pasteur odmówił mu miejsca w swojej pracowni pod pozorem, że pracownia ma zadania czysto naukowe, a nie pedagogiczne. Próbował tedy znaleźć przytułek w pracowni botanicznej w ogrodzie botanicznym pod kierunkiem van Tieghema, ale mu znowu odmówiono z obawy zarażenia pracujących hodowlami antrakswemii; odmówiono mu też miejsca w meteorologicznym instytucie w Montsouris, gdzie istnieje pracownia do łowienia bakterij z powietrza. W końcu, prof. Balbiani przyjął go z całą uprzejmością w swojej pracowni embryologicznej w College de France (5).

Po powrocie do Charkowa Leon Cienkowski 22 października 1882 r. na posiedzeniu miejscowego Stowarzyszenia Rolniczego odczytał „ciekawy referat” o jego delegacji do Francji w celu zapoznania się z ostatnimi badaniami Pasteura (10). W tym miejscu warto odnotować, że Leon Cienkowski nie był jedynym uczonym, którego władze rosyjskie wydelegowały do Paryża w celu zapoznania ze sposobami przyrządzania szczepionki, używanej przez Pasteura do ochronnych szczepień, jak również z manipulacjami szczepienia wakcyn domowym zwierzętom. Wszyscy oni ponieśli porażkę, bo sam atenuowany szczep laseczki były zazdrośnie strzeżoną tajemnicą Pasteura (11). Delegowani, po powrocie z Francji, dokonali nieudanych samodzielnych prób uzyskania szczepionki (w latach 1883–1884 w Petersburgu, Nowej Ładodze, Dorpacie). Dopiero badania profesora Cienkowskiego w Charkowie przyniosły oczekiwane rezultaty (12).

Uczony przygotował laboratorium w ramach Charkowskiego Instytutu Weterynaryjnego. Przy wsparciu Aleksandra Szałasznikowa, po długiej i mozolnej pracy, wynalazł oryginalny sposób wytwarzania szczepionki. Pierwsze próby z preparatem przeprowadził w Zakładzie Fizjologii Instytutu Weterynaryjnego. Można stwierdzić, że Leon Cienkowski przy wsparciu dyrektora Charkowskiego Instytutu

¹ Zjazd przedstawicieli ziemstwa 8 guberni w celu omówienia pytania o chrząszczy chlebowym i innych owadach szkodzących rolnictwu, w którym uczestniczył Leon Cienkowski, odbył się w Charkowie 13 lutego 1882 r.

Weterynaryjnego Arkadiusza Rajewskiego, niezależnie od Ludwika Pasteura, opracował oryginalną szczepionkę przeciwko wąglikowi. Wyniki badań jej skuteczności były porównywalne ze szczepionką Pasteura, a pod względem stabilności właściwości immunogennych i możliwości długoterminowego przechowywania była nawet lepsza od biopreparatu francuskiego. Szczepionki przygotowane przez Leona Cienkowskiego zostały przebadane w warunkach terenowych. Miało to miejsce w guberni chersońskiej w majątku Georgija Skadowskiego.

Skuteczność szczepień przeciwko wąglikowi była na tyle oczywista, że wkrótce ze środków Ministerstwa Własności Państwowej przy Katedrze Epizootologii Charkowskiego Instytutu Weterynaryjnego profesor Arkadiusz Rajewski założył specjalne laboratorium zajmujące się wytwarzaniem „szczepionek przeciwko wąglikowi Cienkowskiego” oraz prowadzeniem szkoleń w celu podnoszenia kwalifikacji ziemskich lekarzy weterynarii w dziedzinie przeciwepizootycznej. Laboratorium to odegrało znaczącą rolę we wdrażaniu ówczesnych rewolucyjnych metod zwalczania wąglika w Europie Wschodniej (13).

Jak wspomniano powyżej, Leon Cienkowski przeprowadził praktyczne próby wynalezionej szczepionki w majątku Biłozerka guberni chersońskiej, który należał do dóbr wielkiego właściciela ziemskiego i działacza publicznego polskiego pochodzenia, Gieorgija Skadowskiego (1847–1919). Skadowski był uczniem Leona Cienkowskiego na Uniwersytecie Noworosyjskim w Odesie, to on zaprosił swojego nauczyciela do przeprowadzenia prób nowo stworzonego preparatu (14). Należy zauważyć, że Georgij Skadowski, zaniepokojony rozprzestrzenianiem choroby wśród owiec w powiecie chersońskim, którą jego zdaniem mogła rozprzestrzenić się również wśród ludzi, i wiedząc o skutecznym doświadczeniu szczepienia przeciwko wąglikowi, zwrócił się wcześniej o pomoc do Pasteura. Warunki przedstawione przez francuskich specjalistów okazały się nie do przyjęcia.

Wówczas to Skadowski skierował kroki do swego byłego nauczyciela Leona Cienkowskiego, który w tym czasie w Charkowie pomyślnie zakończył eksperymenty nad uzyskaniem szczepionek odpowiednich do szczepienia owiec. Zgromadzenie Ziemskie powiatu chersońskiego, zwracając uwagę na szkody ekonomiczne spowodowane chorobą i zagrożenie dla zdrowia ludności, poleciło zaprosić profesora Cienkowskiego i przeznaczyło na tę sprawę 500 rubli. W tym celu Gieorgij Skadowski założył we własnym majątku laboratorium, w którym z materiału pierwotnego wyprodukowanego przez profesora Cienkowskiego w Charkowskim Instytucie Weterynarii wyhodowano materiał do szczepienia (15). W latach 1884–1885 Leon Cienkowski pracował nad praktycznym testowaniem szczepionki w Biłozerce (16).

W listopadzie 1885 r. do Biłozerki w celu publicznej kontroli wyników szczepień przybyła specjalna komisja złożona z gubernatora, przewodniczącego i członków ziemstwa gubernialnego, dyrektora i nauczycieli Chersońskiej Szkoły Rolniczej, lekarzy i lekarzy weterynarii. Najpierw Leon Cienkowski wygłosił krótki referat na temat epidemiologii wąglika,

szczepień przeprowadzonych w Charkowie i Biłozerce, pokazał mikroskopowe preparaty przedstawiające wąglika. Do badania odporności zaszczepionych zwierząt wykorzystano 30 owiec – po 10 z każdej z trzech grup, które szczepiono wg różnych założeń. Tym zwierzętom, jak również 10 nieszczepionym owcom, podano podskórnie rozcieńczoną wodą krew pozyskaną z serca owcy, która właśnie padła z powodu wąglika. Na podstawie wyników kilkudniowego nadzoru komisja stwierdziła, że poza grupą kontrolną, żadna z 30 owiec zaszczepionych szczepionką Cienkowskiego nie padła z powodu tej choroby, a na 10 nieszczepionych owiec zmarło 9 (15).

W dalszym postępowaniu Komisja, sprawdziła 1333 owce zaszczepione preparatem Cienkowskiego i stwierdziła, że:

1. Sporządzenie przez Cienkowskiego szczepionki skutecznie uodparniają przeciw wąglikowi, szczepione owce.
2. Doświadczenia wykonane przez profesora Cienkowskiego w majątku Biłozierka na dużej liczbie owiec, mają decydujące znaczenie zdrowotne i ekonomiczne i w związku z tym szczepienie ochronne należy zastosować we wszystkich owczarniach południowej Rosji.

Dzięki energii, umiejętności i niezłomnej pracy profesora Leona Cienkowskiego, a także również pomocy materialnej i moralnej udzielonej przez Skadowskiego kwestia szczepień ochronnych przeciw wąglikowi w Rosji rozwiązana została bez udziału laboratorium Pasteura (17).

Badania Leona Cienkowskiego z 1885 r., stały się pierwszymi w Europie Wschodniej, doświadczeniami prowadzonymi do praktycznego wykorzystania szczepionki przeciwko wąglikowi. Preparat opracowany przez uczonego w Charkowskim Instytucie Weterynaryjnym był szeroko stosowany. Po śmierci Cienkowskiego w 1887 r. jego uczniowie (Gieorgij Skadowski i Aleksandr Szałasznikow) udowodnili przydatność szczepień u koni i bydła. Warto odnotować, że w 1892 r. w Chersoniu z inicjatywy Georgija Skadowskiego otwarto pierwsze w Imperium Rosyjskim ziemskie laboratorium weterynaryjne, które przeprowadzało szczepienia owiec i koni (14). Utalentowany nauczyciel Leon Cienkowski miał równie utalentowanego ucznia, którym był Georgij Skadowski.

Inny uczeń August Wrześniowski ze swojego punktu widzenia podał ten aspekt działalności Leona Cienkowskiego w taki sposób:

Profesor Cienkowski poświęcił się badaniu bakterij (laseczników) i w tym celu odwiedził słynnego Pasteura, lecz z powodu pożałowania godnej zazdrości i nieuczynności uczonego paryskiego, z tej podróży żadnej niemal nie odniósł korzyści. Zabrał się więc sam do pracy i po długich, mozolnych i nie zawsze bezpiecznych doświadczeniach w stepach Chersoniezu doszedł do pomyślnego szczepienia owcom karbunkuła (18).

Tak zwana „wakcyna Cienkowskiego” stała się pierwszą szczepionką stosowaną nie tylko w weterynarii, ale także w medycynie Imperium Rosyjskiego.

W latach 1883–1886 Leon Cienkowski opublikował sześć artykułów na temat swoich badań oraz przedstawił analizę pracy Pasteura (19). W sprawozdaniu o szczepionce przeciw wąglikowi Cienkowski podsumował, że jego badania miało być bardziej udane tylko w dobrze wyposażonym laboratorium, a nie w zakurzonej pokoje, w którym w ciągu trzech lat przygotowywał szczepionkę (20).

Wybitny uczyony zmarł 8 października 1887 r. w szpitalu Krankenhaus St. Jacoba w Lipsku, dokąd wyjechał w celu leczenia nowotworu wątroby, prawdopodobnie spowodowanego skutkami pracy z różnymi szkodliwymi związkami chemicznymi w laboratorium. Pochowany został w Lipsku na miejscowym cmentarzu. Grób uczonemu nie zachował się do naszych czasów. Niestety podjęte próby przez profesorów Lubow Żwanko i Dmytra Kibkało w sprawie odnalezienia śladów pochówku uczonemu w Lipsku, podczas przygotowań publikacji książki o Leonie Cienkowskim, nie powiodły się, ponieważ nie zachowały się żadne dokumenty. Leon Cienkowski, dzięki swej działalności na rzecz rozwoju Charkowa, podobnie jak inny Polak, lekarz i filantrop Władysław Frankowski, został uznany za jedną z najwybitniejszych postaci publicznych, zasługujących na szczególny szacunek (4).

Zachowanie pamięci o tym światowej sławy człowieku nauki we współczesnej Ukrainie i Polsce nieestety nie odpowiada skali jego osiągnięć, chociaż można odnotować niektóre pozytywne próby naprawy tej sytuacji. Na terenie Państwowej Akademii Weterynarii i Zootechniki w 2007 r. wzniesiono jedyny na świecie niewielki pomnik Leona Cienkowskiego, przy którym w ramach wizyty 24 czerwca 2021 r. złożył kwiaty konsul generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie Piotr Stachańczyk.

W kalendarzu *Polscy naukowcy i Charków 2020* (projekt pod patronatem Konsulatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie) umieszczono stronę poświęconą uczonemu.

Leon Cienkowski, jak i jego rodacy – profesoro- wie weterynarii Karol Wiśniewski, Edward Ostrowski, Napoleon Halicki, Jerzy Poluta, Jan Gordziałkowski i Robert Kunicki, zostali bohaterami wystawy *Wybitni polscy weterynarze w Charkowie: postaci, osiągnięcia, odkrycia (XIX – początek XX wieku)* poświęconej lekarzom weterynarii polskiego pochodzenia, którzy wnieśli nieoceniony wkład w rozwój nauki na terenie Charkowa i Ukrainy (autorką wystawy jest prof. Lubow Żwanko). 17 listopada 2021 r. odbyło się jej otwarcie na Państwowym Uniwersytecie Biotechnologicznym w Charkowie. Wydarzenie zorganizowane zostało z okazji obchodzonej w tym roku 170. rocznicy powstania Państwowej Akademii Weterynarii i Zootechniki w Charkowie, która od czerwca 2021 r. włączona do powyżej wymienionego Uniwersytetu. Wystawa została przygotowana we współpracy z Konsulatem Generalnym Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie i Radą Miasta Charkowa oraz Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

Przygotowana została tablica ku pamięci wybitnych naukowców Polaków w dziedzinie weterynarii (inicjator prof. Dmytro Kibkało). Tablica ta będzie

umieszczona na byłym gmachu Charkowskiego Instytutu Weterynaryjnego przy ulicy Sumskiej 37, w którego murach powstało jedno z głównych dzieł wybitnego Polaka Leona Cienkowskiego – szczepionka przeciwwąglikowa, którego wdzięczni współcześni nazwali „ukraińskim Pasteurem” (21).

W latach 2021–2022 profesor Lubow Żwanko i profesor Dmytro Kibkało realizowali wspólnie z Archiwum Polskiej Akademii Nauk projekt badawczy pt. *Wybitny polski naukowiec Leon Cienkowski (1822–1887): per aspera ad astra*, wynikiem którego było opracowanie 50 listów z lat 1846–1887 zachowanych w zbiorach Instytutu Zoologii PAN w Warszawie i opublikowanie ich w listopadzie 2022 r. z okazji 200. rocznicy urodzin Leona Cienkowskiego. Książka *Per aspera ad astra. Listy Leona Cienkowskiego (1822–1887)* została opublikowana w Wydawnictwie Naukowym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika i jest pierwszą próbą ich odczytania, a również pierwszą naukową publikacją poświęconą postaci wybitnego Polaka Leona

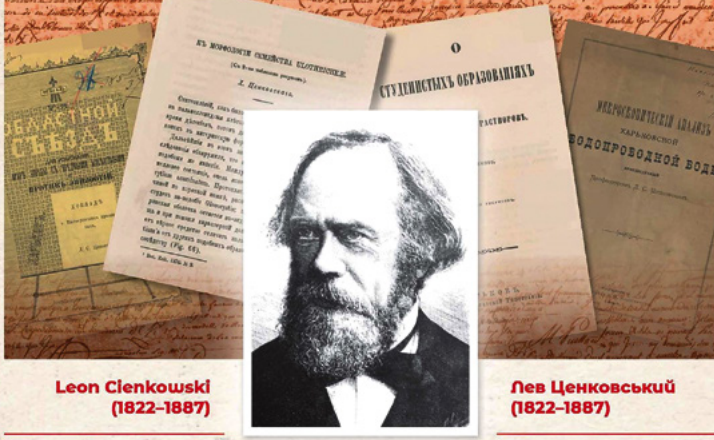
Pomnik Leona Cienkowskiego na dziedzińcu Państwowej Akademii Weterynarii i Zootechniki w Charkowie (fot. Lubow Żwanko)

Генеральне Консульство
Республіки Польща
у Харкові

2020

**NAUKOWCY POLSCY I CHARKÓW
ПОЛЬСЬКІ НАУКОВЦІ ТА ХАРКІВ**

**Leon Cienkowski
(1822-1887)**

Biolog. Był kierownikiem Katedry Botaniki na Uniwersytecie Charkowskim

**Лев Ценковський
(1822-1887)**

Біолог. Керував кафедрою ботаніки в Харківському університеті

**WRZESIEŃ
ВЕРЕСЕНЬ**

ПОНЕДІЛІК ПОНЕДЕЛІК	7 14 21 28
ВТОРЕК ВІТЕРЕК	1 8 15 22 29
СРЕДА СРІДА	2 9 16 23 30
ЧЕТВЕРГ ЧЕТЕР	3 10 17 24
ПЯТЕК П'ЯТЕК	4 11 18 25
СУББОТА СУБОТА	5 12 19 26
ВЕСЕЛА ВІСІЛА	6 13 20 27

Charkowski okres życia (1872-1887) to aktywna działalność społeczna i pedagogiczna. Zdobyl sławę wybitnego naukowca, pierwszego odkrywcy i specjalisty w dziedzinie najprostszych organizmów świata zwierzęcego i roślinnego, był uznany za jednego z najwybitniejszych biologów polskich, założyciela mikrobiologii w Imperium Rosyjskim. W 1886 r. w Charkowie uroczystie obchodono 35-lecie jego działalności naukowej i pedagogicznej.

Харківський період життя (1872-1887) — активно громадська та викладацька діяльність. Здобув славу видатного вченого, першовідкривача і фахівця в галузі найпростіших організмів тваринного і рослинного світу, був визнаний одним із найвидатніших польських біологів, основоположником мікробіології в Російській імперії. У 1886 році в Харкові урочисто відзначалося 35-річчя його наукової та педагогічної діяльності.

Karta kalendarza *Naukowcy polscy i Charków 2020*

Cienkowskiego w nowoczesnej historiografii polskiej i ukraińskiej.

Działania na rzecz zacieśniania współpracy naukowej zostały utrudnione przez toczącą się wojnę. Ukraina przy wsparciu państw świata zwyciężyła w tej wojnie, którą tak barbarzyńsko rozpoczęła Rosja 24 lutego 2022 r., i w Charkowie zostanie odsłonięta powyżej wymieniona tablica, a w Ogrodzie Miejskim imienia Tarasa Szewczenki zostanie wzniesiony pomnik Leona Cienkowskiego, jak również odbędą się obchody jubileuszowe jako jeszcze jedna dobra okazja upamiętnienia wybitnego Polaka, którego życie naprawdę było potwierdzeniem łacińskiej sentencji *per aspera ad astra*.

Jego ogromnym dokonaniem było wynalezienie oryginalnego sposobu wytwarzania szczepionki przeciw węglikowi, zrobił dużo dla rozwoju nauki weterynaryjnej. Tym samym znalazł się w pantheonie osób, które przyczyniając się do własnej sławy, przynosili chlubę Polsce. I być może ten słynny Polak zasługuje też na skromny pomnik w miłej jego sercu Warszawie.

I na koniec, parafrazując słynnego brytyjsko-polskiego historyka Normana Daviesa, chcielibyśmy zauważyć, że proponowane badanie to pogląd tylko trzech par oczu, przefiltrowany przez trzy mózgi, odbity na papierze przez trzy pióra. Dlatego autorzy artykułu są otwarci na dyskusję na ten temat, ponieważ dyskusja naukowa może ujawnić nowe fakty, wskazać nowe aspekty badań i wzbogacić świat o nową wiedzę. Jest to bardzo ważne, biorąc pod uwagę ograniczone w okropnych warunkach trwającej wojny możliwości badawcze ukraińskich naukowców.

Piśmiennictwo

1. Millak K.: Polacy w nauce i służbie weterynaryjnej u obcych. *Kwart. Hist. nauki i techn.* 1957, 299, 301.
2. Savchuk V.: Polyakny ta yikhnyya diyal'nist' (na przykłady vchenykh-biologihv). *Polyakny na pivdni Ukrainy: istoriya ta s'ohodennya*. T. 1. Wydavnytstvo Mykolayivs'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Zsheshev, Mykolayiv 2008, 238-239.
3. Żwanko L., Kibkało D.: Geniusz Leona Cienkowskiego (1822-1887): per aspera ad astra. *Głos Uczelni* 2023, 5-6, 16.
4. Żwanko L., Kibkało D.: *Per aspera ad astra. Listy Leona Cienkowskiego (1822-1887)*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Toruń 2022, 19, 80, 273-274.
5. Wrześniowski A.: *Leon Cienkowski. Wspomnienie pośmiertne*, Warszawa 1888, 12, 51-52.
6. Pyroh T.P.: *Zahal'na mikrobiologiya. Pidruchnyk*. Wydavnytstvo Natsional'noho Universytetu Kharkovykh Tekhnolohiy. Kyiv 2010, 15.
7. Żwanko L.: *Wybitni Polacy i Charków: słownik biograficzny (1805-1918)*. Wydawnictwo Majdan. Charków 2019, 128-129.
8. Machus'kyi O.: *Pidbir pozhyvnykh seredovyskhch dlya nakopychennya biomasy shtamu sterne 34F2 bacillus anthracis. Visnyk Poltav's'koyi derzhavnoyi ahraryoi akademiyi* 2012, 1, 189.
9. Holovko A., Ushkalov V., inn.: *Eksperymental'na aprobatsiya pokaznykh kontrolyu yakosti sporovykh vaktsyn proty sybiryk zhidno mizhnarodnykh rekomendatsiy. Veterynarna biotekhnologiya* 2013, 23, 96.
10. *Khronika. Yuzhnyy Kray*, 1882, 22 oktyabrya.
11. Kunicki-Goldfinger W.J.H.: *Leon Cienkowski jako mikrobiolog. Kosmos*. Warszawa 1988, t. 37, 4(201), 712.
12. Krajewski A.: *O ochronnych szczepieniach węgliką dokonanych w Rosyi szczepiankami Leona Cienkowskiego. Przegląd Weterynarski*, 1894, 11, 1 listopada, 347.
13. *Istoriia Kharkivskoi derzhavnoyi zooveterynarnoi akademiji: 155 ro-kiv*. Wydawnictwo Zoloti storinky, Kharkiv 2006, 307.
14. Chornoivanenko I.V.: *H. Skadovs'kyi yak doslidnyk pryrodnykh re-sursiv Pivdennoho Podniprov'ya. Istoriya i kultura Prydniprov'ya: Nevidomi ta malovidomi storinky* 2012, 9, 183, 184.
15. Yermilov V.: *Providna rol' khersons'koho zemstva u zapochatku-vanni vitchyznyanoi borot'by z epizootiyamy sybirs'koyi vyrakzy. Spetsial'ni istorichni dystsypliny: pytannya teorii i metodyky. Zbirka naukovykh prats*. Wydawnictwo Instytutu istoriyi Ukrainy Natsionalnoi Akademii Nauk Ukrainy. Kyiv 2011, 18, 66-67.
16. Żwanko L., Kibkało D., inn.: *Światowej sławy polski uczonec Leon Cienkowski (1822-1887): do 200-lecia ojca szczepionki przeciw węglikowi w Imperium Rosyjskim. Med. Weter.* 2021, 77 (9), 469.
17. Żwanko L., Kibkało D.: *Wybitny polski naukowiec Leon Cienkowski. Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk*, Wydawnictwo PAN. Warszawa 2021, 62, 98.
18. Wrześniowski A.: *Leon Cienkowski. Wszechświat*, 1886, t. V, 7, 14 lutego, 107.
19. Szalasznikow A.: *Oczerk rabot professora Cienkovskogo po predochranitel'nykh priwivkam sibirskoy jazyzy. Sbornik trudov Charkovskogo Weterinarnogo Instytutu*, Kharkov 1889, t. II, s. 361-362.
20. Tsenkovskyy L.: *Otchet o pryvytkakh antraksa v bolshykh raz-mekh. Kherson: Typohrafiya M.K. Aspera*, 1886, 13.
21. Kalita V.: *Professora Tsenkovskogo nazyvali ukraïnskimi Pasterom*. <https://health-ua.com/article/17708-professora-tcenkovskogo-nazyvali-ukraïnskimi-pasterom>

Dr hab. Jarosław Sobolewski, prof. UMK,
e-mail: jsobolewski@umk.pl